

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.97/99: 342.9

АНТИПОВА І. Л.

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

У статті визначено принципи діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні як ідейні правові засади, що нормативно гарантуються державою та методологічно формуються судами, органами суддівського врядування та іншими суб'єктами публічної адміністрації з метою визначення закономірностей діяльності та функціональної спрямованості вищих спеціалізованих судів, а також динамічного розвитку вищих спеціалізованих судів в системі судоустрою України.

Ключові слова: адміністративний статус, адміністративні відносини, вищі спеціалізовані суди, повноваження, правове регулювання, принципи, спеціалізація, суд, судоустрій, судочинство.

В статье определены принципы деятельности высших специализированных судов в Украине как идейные правовые основы, что нормативно гарантируются государством и методологически формируются судами, органами судейского управления и другими субъектами публичной администрации с целью определения закономерностей деятельности и функциональной направленности высших специализированных судов, а также динамичного развития высших специализированных судов в системе судоустройства Украины.

Ключевые слова: административный статус, административные отношения, высшие специализированные суды, полномочия, правовое регулирование, принципы, специализация, суд, судоустройство, судопроизводство.

The article defines the principles of activity of higher specialized courts in Ukraine as ideological legal bases, normatively guaranteed by the state and methodologically formed by courts, judicial authorities and other subjects of public administration in order to determine patterns of activity and functional orientation of higher specialized courts and dynamic development higher specialized courts in the judicial system of Ukraine.

Key words: administrative status, administrative relations, higher specialized courts, powers, legal regulation, principles, specialization, court, judiciary, court proceedings.

Актуальність теми. Функціональна складова незалежності суду відображається в тому, що сама процедура здійснення правосуддя повинна забезпечити вільне від будь-яких впливів вирішення суддею спору, в тому числі і вираження ним своїх переконань при розгляді конкретної справи. У такому розумінні актуальним є твердження, що форма правового джерела, яким регулюється створення суду, його компетенція, організаційне, кадрове, матеріально-фінансове забезпечення, правовий статус судді, здійснення судочинства тощо значною мірою впливають на незалежність суду. Чим більш сформованою виступає система правових засад діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні, тим вище гарантії їх незалежності та функціональності в системі судоустрою [10, с. 35].

Огляд останніх досліджень. Особливості вищих спеціалізованих судів в системі судоустрою України з позиції адміністративного права аналізували у своїй праці такі вчені як В. Авер'янов, В. Бевзенко, М. Бояринцева, І. Голосніченко, Н. Губерська, П. Діхтєвський, І. Іва-

нишук, Р. Кайдашев, Р. Крусян, Р. Куйбіда, Л. Медведик, С. Мельник, В. Молдован, Л. Москвич, І. Туркіна, М. Фоміна, В. Чумак та ін. Однак, сукупний правовий статус вищих спеціалізованих судів в системі судоустрою України залишається проблемною тематикою для практики та теорії, що зумовлює необхідність системних досліджень у цій площині.

Мета статті полягає в тому, щоб на базі позицій науковців та норм чинного спеціального законодавства розкрити принципи діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні.

Виклад основних положень. У сучасній юридичній науці принципи слушно ототожнюються із таким поняттям як «правові засади», адже у новому тлумачному словнику української мови «засада – це основне вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.» [1, с. 95].

Термін «принцип» (від лат. *principio* – основа, початок) у загальнонауковому розумінні – це основне, вихідне положення теорії, вчення, головне правило діяльності [1, с. 95].

Принцип також визначається і як те, що лежить в основі певної теорії науки, а також характеризується як найзагальніше явище, вихідне положення, першооснова [3, с. 547].

У відповідності із словником В. І. Даля, «принцип» – це наукове чи моральне начало, основа, правило, від якого не відступають; основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки; вихідна першооснова, основне положення, вихідний пункт, передумова будь-якої теорії, концепції [4, с. 431].

На думку П. М. Рабіновича, «принципи права» – це керівні засади (ідеї), які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування й розвитку людини та суспільства і визначають зміст і спрямованість правового регулювання [7, с. 102].

У свою чергу, М. С. Кельман та О. Г. Мурашин запропонували розуміння «принципів права» як керівних ідей, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – це загальні норми, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всі суб'єкти. Ці норми або чітко сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів [6, с. 204].

П. Д. Пилипенко вказує, що принципи права – це продукт людської діяльності, їхніми джерелами є сфера ідеології. І щоб одержати статус принципів, керівні положення мають бути відображені в самому праві. Сучасні дослідження принципів права обґрунтовують об'єктивний характер цієї категорії [2, с. 42].

Вчений А. М. Колодій стверджує, що будь-які принципи, у тому числі і «принципи права», – продукт людської діяльності. Вони є соціальними явищами – як за джерелом походження, так і за змістом, їхнє виникнення обумовлено потребами суспільного розвитку, у них відображаються закономірності суспільного життя [5, с. 7].

Провівши аналіз позицій вчених, можна сказати, що під принципами діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні слід розуміти ідейну систему правових засад, що нормативно гарантується державою та методологічно формується судами, органами суддівського врядування та іншими суб'єктами публічної адміністрації з метою визначення закономірностей діяльності та функціональної спрямованості вищих спеціалізованих судів, а також динамічного розвитку вищих спеціалізованих судів в системі судоустрою України.

Відносно системи принципів діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні, то професор І. Є. Марочкін запропонував систему принципів судової влади поділити на три підсистеми: 1) інституціональні (загальні принципи судової влади); 2) функціональні (принципи здійснення судочинства); 3) організаційні або судоустрійні принципи (принципи організації системи судових органів) [8, с. 54].

Інституціональні принципи відображають відносини загального характеру, що виникають при поділі державної влади на законодавчу, виконавчу і судову та запровадженні інституту судової влади в суспільстві, окреслюють її місце в системі поділу влади і основоположні засади відносин з іншими державними та приватними інститутами. Напрацювання в галузі судоустрою дозволяють виокремити такі основні інституціональні принципи судової влади: 1) паритетність – рівність судової влади із виконавчою та законодавчою владою; 2) справедливість – забезпечення права на справедливий суд; 3) законність – відповідність закону судових установ і судових процедур; 4) здійснення судової влади тільки судом – жоден інший орган, крім суду, не вправі здійснювати судову владу; 5) доступність – забезпечення можливості безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав; 6) незалежність суддів і самостійність судів; 7) безсторонність – розгляд справи повинен здійснювати суддя, який не має особистої заінтересованості у справі і

спроможний виконати роль безстороннього арбітра, який вирішує юридичну справу незалежно, підкоряючись лише закону; 8) процедурність – судова влада функціонує в межах певної процедури, реалізується лише в спеціальній процесуальній формі [9, с. 21-32].

Організаційні принципи фундаментують відносини, які виникають із приводу організації судової системи, структури її органів, статусу суддів і не пов'язані з розглядом і вирішенням конкретного виду судової справи. Тобто судоустрійні принципи виникають у зв'язку з організаційними відносинами, що випливають з особливостей організації певної системи судових органів. Щодо України, то до організаційних принципів діяльності системи судів загальної юрисдикції належать конституційні засади побудови судової системи та статусу суддів, зокрема: єдність судової системи і статус суддів; територіальність, спеціалізація та інстанційність; незалежність, недоторканність, незмінюваність і професіоналізм суддів [11].

На думку О. І. Махніцького, наведена система принципів судової влади, незважаючи на її численність та багатогранність, не є повною за своїм змістом, адже вона не містить таких принципів, як принципи верховенства права і конституційної законності. Слід наголосити на тому, що з-поміж усіх принципів організації і функціонування судової влади саме ці принципи є стержневими та змістовно впливовими на всі інші принципи судової влади. Крім того, їх можна назвати визначальними засадами реформування судової системи в умовах формування українського конституціоналізму як публічно-правової системи організації сучасного суспільства на основі права, закону та демократії [12].

Отже, як вказує О. І. Махніцький, принципи верховенства права та конституційної законності є конститутивними щодо всієї судової влади та є напрямками її подальшого розвитку, незважаючи на те, що у ст. 129 Конституції України не йдеться про верховенство права та конституційну законність. Адже ст. 129 Конституції України до основних засад судочинства відносить принцип законності, але не конституційної законності. Крім того, традиційно до інституційних принципів судової влади відносять саме принцип законності (але не конституційної законності). Зміст цього принципу, зазвичай, виявляється у відповідності закону судовим установам і судовим процедурам, а також у тому, що судові органи та судді мають діяти на підставі закону, підкорюються лише Конституції та законам України, а носії судової влади (судді) не мають права відступати у своїй діяльності від вимог закону [12].

Згідно із Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» - Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України. Правову основу діяльності Вищого антикорупційного суду становлять Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про антикорупційний суд» та інші закони України, чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [13].

Якщо проаналізувати Закон України «Про Вищий антикорупційний суд», то можна побачити, що законодавець не вказує на яких правових засадах (принципах) Вищий антикорупційний суд повинен здійснювати правосуддя, а лише відсилає нас до норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який містить загальні засади (принципи) організації судової влади в Україні [13].

Відповідно до Розділу 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» засадами (принципами) організації судової влади є: незалежність судів; право на справедливий суд; право на повноважний суд; рівність перед законом і судом; професійна правнича допомога при реалізації права на справедливий суд; гласність і відкритість судового процесу; мова судочинства і діловодства в судах; обов'язковість судових рішень; право на перегляд справи та оскарження судового рішення [14].

Що стосується Вищого суду з питань інтелектуальної власності, то законодавцем не був розроблений спеціальний закон для регулювання діяльності цього суду. Проте, шляхом внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи, віднесені до його компетенції, в порядку, передбаченому ГПК України, а за таких обставин, він повинен діяти на правових засадах (принципах), що передбачені ГПК України [15]. Відповідно до статті 2 Господарського процесуального кодексу України основними засадами (принципами) господарського судочинства є: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках; розумність строків розгляду справи судом;

неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [15].

Отже, можна вважати, що чинним законодавством України не закріплено спеціальні принципи діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні, що нині функціонують на загальних засадах судоустрою України (спеціалізація, інстанційність) та окремих принципах судочинства (верховенство права, законність, незалежність, об'єктивність, рівність, гласність тощо). Відповідно, систему принципів діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні варто формувати та вдосконалювати, доповнюючи належними нормами спеціальне законодавство щодо вищих спеціалізованих судів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 1 : А–Є : 42000 сл. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконтіт, 1998. 910 с.
2. Пилипенко П. Д., Бурак В. Я., Козак З. Я. Трудове право України. Київ : Ін Юре, 2003. 536 с.
3. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1974. 775 с.
4. Даль В. Й. Толковий словарь живого великорусского языка : в 3-х т. Т. 3. Москва, 768 с.
5. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
6. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.
8. Марочкін І. Є., Сибільова Н. В., Тихий В. П. Організація судових та правоохоронних органів : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закладів Харків : Одіссей, 2008. 528 с.
9. Гончаренко О. В. Основні принципи добору кандидатів на посаду судді. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1(9). С. 21–32.
10. Савенко М. Д. Забезпечення незалежності суду – важливий напрям судово-правової реформи в Україні. *Судова реформа в Україні: Проблеми і перспективи* : матеріали науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2002 року м. Харків. Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. 286 с.
11. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 ; наук. конс. В. В. Сердюк / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2015. 37 с.
12. Махніцький О. І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 33-37.
13. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 24. Ст. 212.
14. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
15. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.